

A PSZICHOANALÍZIS ÉS A SPIRITIZMUS HELYE POLÁNYI MIHÁLY GONDOLKODÁSÁBAN

Szilárd KMECZKÓ¹

ABSTRACT

THE ROLE OF PSYCHOANALYSIS AND SPIRITISM IN THE PHILOSOPHY OF MICHAEL POLANYI

Michael Polanyi published his significant philosophical works in the decades following the middle of the 20th century, the time of the so called bipolar world order. These decades were marked by the opposition between the East and West. As a scientist, Polanyi followed the evolution of Soviet science and he noted how it turned against science perceived as the search for truth without interest, which Polanyi was one of the advocates of in his time. The idea of planning science has, however, found followers in Polanyi's circle. During his investigations, it became necessary to define what can or cannot be considered as science. At this point, Polanyi's research meets with psychoanalysis, a form of knowledge claiming acknowledgment as science, as well as the phenomenon of modern spiritism, which he considers as a sub-category of differentiating between science and pseudo-science. The result is hardly acceptable and not in the least reassuring for the lay public. One of the curiosities of Polanyi's investigations is that he does not rigidly dismiss certain phenomena of spiritism. In my lecture, I would like to present this somewhat bizarre and easily misinterpreted part of Polanyi's philosophy of science.

KEYWORDS

Michael Polanyi, Sigmund Freud, psychoanalysis, spiritism, demarcation, scientific value

BEVEZETŐ

Polányi Mihály a 2. világháborút követő évtizedekben egy új ismeretelméletet dolgozott ki, amely számot tud adni a megismerést alakító, ám működésüket tekintve nem formalizálható képességekről. Megállapításai szerint a mindennapokban és a tudományban is a szigorú logikai következtetések helyett a hallgatólágos következtetések logikáját követjük. Már a megnevezés is utal rá, hogy ezekben az esetekben a megismerő képességünk összetevőinek egy része a tudat fókuszán kívülre kerül. Polányi ismeretelméletének sajátosságaiból következően ennek szükségképpen így kell lennie. A tudatos és a tudatküszöb alatti tartományokat elválasztó határ azonban nem rögzített, a különböző megismerési aktusok során a megismerés tudatküszöb alatti elemei a fókuszba kerülhetnek, míg a korábban tudatos elemek lesüllyedhetnek a tudatküszöb alá. Polányi hangsúlyozta, hogy ekkor nem a tudatos és a tudattalan freudi megkülönböztetéséről van szó. Határozottan különbséget tett a hallgatólágos tudás ismeretelmélete a pszichoanalízis között, amellyel kapcsolatban ritkán nyilatkozott meg, akkor viszont meglehetősen kritikusan. Egy szóval sem említette, hogy a freudi tanítás ösztönözte volna a kutatásai során, azonban kirajzolódik egy meglepő párhuzam. Ha Freudról elmondha-

¹ Dr. Kmeczkó Szilárd, PhD. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet, Természettudományi Tanszék, kmeczeko.szilard@drhe.hu. A szöveg elkészítése idején a DRHE kutatási támogatásában részesültem. (K. Sz.)

tó, hogy a tudattalan működésére irányuló diskurzussal a megismerés tárgyává tette a megismerhetetlent a tudományban (Gyimesi, 2010), úgy Polányi a megismerési folyamatok gyökerzeténél formalizálhatatlan hatások együttes működésére mutatott rá. A tudományos kutatás tehát a gondolkodás meghatározhatatlan erőire hagyatkozik (Polányi, 1992a). Bár Polányi megkapta a kritikusaitól, hogy amit a hallgatólágos megismerés logikájának nevez, valójában már a pszichológia területéhez tartozik, hangsúlyozza azonban, hogy a tudatküszöb alatti folyamatok a tényleges, hallgatólágos következtetés során funkcionális szerepet töltenek be, s így nem csupán pszichologizáló ismeretelméletről van szó az esetében. Állást foglalt bizonyos pszichológiaiainak tartott fogalmaknak a logikában való rehabilitálása mellett, fontos felismeréseket kölcsönzött az alaklélektanból s közben fontosnak tartotta a pszichológia és a logika közötti határ fenntartását.

Polányi tudománytörténeti példatárában előfordulnak a nyugati ezotéria, főként a modern spiritizmus területéhez kapcsolódó jelenségek is, amelyek elemző bemutatását Polányi fontosnak tartotta a tudomány működése mint történeti jelenség megértéséhez. A pszichoanalízis álláspontjáról a tudományként való elfogadást tekintve hasonlóan kritikus viszonyról beszélhetünk az okkult tudományok vagy a spiritizmus vonatkozásában, mint Polányi gondolkodása és a pszichoanalízis viszonylatában, bár Polányi nyíltan nem állította, hogy a pszichoanalízis áltudomány lenne.

A szövegelemzés módszerét követve megvizsgálók néhányat a pszichoanalízis és a spiritizmus területéhez kapcsolódó tudománytörténeti példák közül, elemzem azok kontextusát, hogy jól kivehető legyen, mi is a jelentőségük a tudományfilozófiai írásokban. Bízom benne, hogy a tudománytörténeti példák vizsgálata során a felszínre kerül Polányinak a pszichoanalízissel és a spiritizmussal kapcsolatban kialakított viszonyulásának néhány sajátossága, személyes meghatározottsága.

POLÁNYI ÉS A PSZICHOANALÍZIS

Figyelemre méltó, hogy a filozófiájában a pszichológus szakma számára ösztönző gondolatokat megfogalmazó Polányi (Hall, M. H., 1992; Hall, J. A., 1992) ellenszenvvel, de legalábbis távolságtartó közönnyel viseltetett a kortárs pszichológia s azon belül is a pszichoanalízis iránt. Az életrajzi elemeket áttekintve a meglepődés csak fokozódik, ugyanis magyarázatot kíván, hogy a századelő átpsichologizált nagyvárosi polgári világában Polányi miként tudott kívül maradni az intellektuális divatként is megjelenő freudi tanítás hatásradiuszán. Amennyiben az ifjú Polányi életében lehetett egy a pszichoanalízis tekintetében ígéretesebb korai életszakasz, úgy mi távolította el később annak megértőbb tanulmányozásától?

Az elérhető források között egyedül a pszichiáter James A. Hall visszaemlékezésében találtam Polányitól származó adalékot a kérdés megértéséhez. Hall felidézi évtizedek múltán az egyik Polányival folytatott beszélgetését, amikor is Polányi megosztotta vele, hogy a „pszichoanalízis iránti közömbössége jórészt egy régi osztálytársa negatív véleményének hatása alatt alakult ki, aki később jelentős freudistává vált” (Hall, J. A., 1992, 49. old). Alexander Ferencről, a filozófus Alexander Bernát fiáról, a pszichoanalitikus pszichoszomatika atyjáról és a pszichoanalitikus kriminológia egyik megalapozójáról van szó – miként az a tiszteletére Berlinben állított emléktáblán olvasható. Ismerték egymást még a Trefort utcai Minta-gimnáziumból, mindketten ugyanabban a laboratóriumban voltak gyakornokok a medikusi tanulmányaik idején, Polányiék később a berlini években számos alkalommal látták vendégül a szintén Berlinben működő Alexandert a dahlemi otthonukban és a kapcsolatuk később sem szakadt meg (Scott & Moleski, 2005). Nehezen elképzelhető, hogy csupán az Alexanderrel kötött barátság korai időszakában elhangzott intelem hatására maradt volna elutasító a pszichoanalízissel szemben, hiszen maga Alexander sem tartott ki ennél az álláspontnál.

Polányit az ifjúkori budapesti éveiben a pszichoanalízisre nyitott, sőt kifejezetten érdeklődő családi közeg vette körül. Nem csupán az édesanyja, Polányi Cecil szalonját látogató vendégek társalgásának visszatérő témái közé tartozhattak a pszichoanalízissel kapcsolatos kérdések, hanem a családtagok közül az anyjára és Laura nővérére is nagy hatással voltak a freudi tanok. Cecil szenvedélyesen érdeklődött a pszichoanalízis iránt, 1909-ben a zürichi Bircher-Benner klinikán hónapokat töltött és analitikus gyógyzóban részesült. Kapcsolatot keresett Budapesten Ferenczi Sándorral, akinek elmesélte a zürichi tapasztalatait. Ferenczi az egyik Freudnak írt levelében beszámolt minderről és kiemelte Cecil fogékonyságát a pszichoanalízis iránt (Szapor, 2017). Bár Cecil nem lett terapeuta, előfordult, hogy ismerőseit és barátait analízisnek vetette alá, sőt a Polányi hagyatékából előkerült egy *Kunst und Psychoanalyse* című rövid írás is, amelyben Cecil a művészi hatást elemzi pszichoanalitikus nézőpontból (Vezér, 1986; Polányi C., 1986). Polányi Laura Ferenczihez szeretett volna analízisbe járni, s ehhez Freudtól kért ajánlást. Ferenczi Freudnak írt válaszleveléből derül ki, hogy a „szép szemű páciens, akit beajánlott [...] nem jött el” (Szapor, 2017, 188. old). A freudi tanítást a gyermeknevelésre alkalmazó Laura 1911 őszén rövid ideig működő kísérleti tanintézményt indított öt és hatéves gyermekek számára. Az olykor óvodaként, olykor iskolaként említett intézmény pedagógiai programjának középpontjában a világi erkölcsnevelés állt (Bálint, 2008). A Galilei Kör *Szabadgondolat* című folyóiratában publikált ugyanebben az évben egy hasonló című szöveget, melyben a hagyományos erkölcsstan, a vallás erkölcs káros és elnyomó, kényszerképzeteket eredményező hatásait bírálta Breuer és Freud eredményeire hivatkozva (Polányi L., 1986). Rövid ideig Koestler Arthur is a növendékek közé tartozott, de szülei radikálisan reformszemléletűnek ítélték a nevelési elveket, ezért gyermeküket kivették. Koestler minderről megemlékezett az önéletírásában (Koestler, 1996).

A radikális baloldali diákszerveződés, a Galilei Kör rendezvényein Ferenczi visszatérő előadó volt, de feltűnt a *Szabadgondolat* című folyóiratának szerzői között is. Polányi pedig egy ideig a Galilei Kör tudományos bizottságának a tagja volt, így nehezen hihető, hogy teljességgel elkerülte volna Ferenczi előadásait vagy szemináriumait (Csunderlik, 2017; Vezér, 1986).

Békés Vera, a kiváló Polányi kutató egy közvetett, de nagyon érdekes nyomra bukkan. Kaffka Margit *Állomások* című regényének alakjai között felismerte Polányi Cecilt (Máté Margot), Polányi Károlyt (Máté Feri) és Polányi Mihályt (Máté Jani). A ráismerés mellett szól, hogy Tóth Árpád a *Nyugatba* írt recenziójában elmarasztalja a szerzőt, hogy a regényalakok könnyen felismerhetőek, ugyanis a mintául szolgáló valós személyek empirikus jegyeit hordozzák, ezért kevésbé kidolgozottak. Kaffka regényéből tudható, hogy Máté Jani otthonosan mozog a freudi tanok területén, megházasodik, egyetemi magántanár lesz, s felhagy az pszichoanalízissel (Békés, 2008; Tóth, 1917). Mivel Kaffka meghalt az 1918-as spanyolnátha járványban, nem tudhatta, hogy miként alakult a későbbiekben a Polányiak sorsa. Az mindenestre közvetve alátámasztást nyert, hogy ifjúkorában Polányi Mihály jól ismerte Freud munkásságát, nem volt elutasító, ráadásul a közvetlen családtagjai közül többen is elkötelezték magukat a pszichoanalízis mellett. Mivel a hatások sokaságáról beszélhetünk, ezért feltételezhető, hogy aligha sikerülhetett kivonni magát élete pszichoanalitikus eszmékkel átszőtt színtereinek hatásai alól. Hogy miért váltotta fel a feltételezett kezdeti intenzív érdeklődést később a távolságtartó közömbösség, az eddigi élettörténeti adalékok nem nyújtanak kellő eligazítást.

Thomas Szasz nyomán azonban Békés Vera meg van győződve arról, hogy Freudnál az ösztönkonfliktusok mögött értékkonfliktusok, s így morális konfliktusok húzódnak meg. Ezek forrása pedig a 19. század utolsó negyedétől megjelenő és mindössze néhány évtizedes időtávon át létező nagycsalád belső életében keresendő (Békés, 2008). A Polányi család története arról tanúskodik, hogy a modernizáció hatásainak kitett nagycsalád törekény belső életének konfliktusai, különösen az apa halála után, érzékelhetően megterheltek az anya-gyermekek

kapcsolatokat. Freud vizsgálódásainak empirikus anyagát az ilyen családokból érkező páciensek szolgáltatták a századforduló éveiben. Freud a szexualitás elméletén keresztül a biológiához, azaz természettudományos alaphoz kötötte a pszichoanalízist. Kérdésként adódik, hogy mennyiben tekinthetők Freud megállapításai univerzálisnak, amennyiben egy rövid családtörténeti korszak sajátos konfliktusainak értelmezéséből kiindulva alkotta meg a tanításait. A történetiség iránti érzéketlenséget pillantja meg Békés Vera Ferenczinek abban a gesztusában is, amikor egy Várnai Zseni versben megformált Cornelia-alakot elemezve a vizsgálat szempontjait kiterjeszti a két évezreddel korábban élt történeti Corneliára, a Gracchusok anyjára, aki mint büszkeséget adó ékszerekre tekintett a fiaira. Egyazon típus alá sorolja be Ferenczi mind a két esetet. Vajon a freudi tanítás születésének történeti körülményei megengedik ezt az általánosítást? Az ifjú Polányi, akinek az anyjával kapcsolatos problémákból bőven kijutott, legalábbis a Polányi Károllyal folytatott levelezés alapján ítélve – vajon eljuthatott ennek a felismerésnek a közelébe, s ez okozhatta a pszichoanalízistől való elfordulását? A feltételezés kétségtelenül csábító, s mintha Békés Vera hajlana ennek az elfogadására. Idézi ugyanis Polányinak egy dátum nélküli levelét, amelyet a tízes évek elején írtatott, s amelyből kitűnik a pszichoanalízisben való jártassága, miközben az anyjához fűződő viszonyát elemzi. Békés Vera ezt a levelet, miután bizonyítást nyert a freudi tanításhoz fűződő korai elfogadó viszony, Polányinak a pszichoanalízistől való búcsújaként értelmezi (Békés, 2008). Ha az anyához fűződő viszony és az anya családon belüli helyzetének a megértése vezetett a Freudtól való elforduláshoz, akkor alighanem az analitikus irányultságú megértési kísérlet korlátozott alkalmazhatóságával kellett szembesülnie. Az évtizedekkel később született filozófiai művekben találhatunk is olyan szöveghelyet, amely közvetett módon ugyan, de alátámasztaná ezt a feltételezést:

„A freudi rendszert talán nem fogadja el teljesen a tudomány, óriási hatása azonban, amely tudományos igényein alapul, világosan mutatja, hogy még egy nagyrészt sejtésszerű és meglehetősen homályos tan is nagyon érdekessé válhat tudományosan, ha az ember erkölcsiségével és boldogságával foglalkozik” (Polányi, 1994, I, 240. old).

Polányi jelzi ekkor, hogy a pszichoanalízis tudományként való elfogadását nem övezi konszenzus, a hatása nem az eredményein, hanem a tudományos igényein alapul, az egzaktitását pedig úgy jellemzi, hogy sejtésszerű és homályos. Ezek a megállapítások a tudományos érték meghatározása kapcsán fogalmazódnak meg. Polányi három összetevő együttes jelenlétéként értelmezi a tudományos értéket: 1. bizonyosság (pontosság), 2. rendszerszerűség (mélység, koherencia) és 3. a vizsgálat tárgyának belső érdekessége. Az első kettő tudományon belüli, míg a harmadik tudományon kívüli szempont (Polányi, 1994, I, 235. old). Alapjában véve a tudományon kívüli szempont igen magas értéke emelné tudományos szintre a pszichoanalízist. Amennyiben azt mondanánk, hogy mégiscsak a példának abba a sorába került bele a pszichoanalízis, amikor is Polányi az egyes tudományterületeken belül vizsgálja a tudományos érték összetevőinek az alakulását, akkor ne felejtjük el, hogy a következő példa a sorban a marxizmus lesz, amit Polányi még a pszichoanalízisnél is erőteljesebben bírált.

Azzal az értelmezéssel, mely szerint Polányi nem tekintené tudománynak a pszichoanalízist, szembemegy Békés Vera egy korábbi megjegyzése, hogy valójában nem Freud tanításával, hanem a pszichoanalitikus mozgalom sajátos szerveződésével, gondolati zártságával volt Polányinak problémája. Polányi 1949 során, tehát miután már búcsút mondott a kémiai kutatásoknak, recenziót írt Koestler *Insight and Outlook* című könyvéről, melyben üdvözli, hogy Koestlernél véget ért a pszichoanalízis varázsa, és már pontosan látja az analitikus gondolkodás redukcióra hajló voltát. Polányi eleven képet használva a freudi szörnyeknek a trón-

jukról való ledöntéséről ír (Szívós, 2006; Békés, 2008). Ez a bíráló jóval több attól, mintsem hogy a freudi tanításnak azt a hatását kritizálná, hogy az elmét képes rabul ejteni s mintegy dobozba zárni. Nehéz lenne elvitatni a redukció bírálatának a jelentőségét, hiszen Polányi később is a pszichológián belüli redukciós törekvések kritikusa marad. Álláspontja szerint a redukció eredményeképpen kirajzolódó emberkép hamis, s mint ilyen, megtévesztő.

Polányinál bizonyos helyzetekben nagyon nehéz megmondani, hogy ő maga mire is gondolt. Bár nem nevezte áltudománynak a pszichoanalízist, elfogadta a szakmai nyilvánosság ítéletét, ami tudománynak tekintette, a munkáiban viszont súlyos bírálatban részesítette. Ha elfogadjuk Békés Vera értelmezését, hogy a Cecilnek a tízes évek elején írt egyik levelét tekinthetjük Polányi pszichoanalízistől vett búcsújának, úgy kijelenthetjük, hogy ez a búcsú, bölcséleti munkái alapján ítélve, élethosszig tartónak bizonyult.

POLÁNYI ÉS A SPIRITIZMUS

A spiritizmus a nyugati ezotérián belül a modern okkultizmus egyik részterülete. Feltételezi a szellemi természetű lélek továbbélését a test halálát követően, és állítja a szellemekkel, azaz a transzcendenssel történő kapcsolatfelvétel lehetőségét (Gyimesi, 2011; Gyimesi, 2019). A spiritizista kutatások a 19. század második felétől a tudományos természetvizsgálat precizitásával igyekeznek bizonyítani a még feltáratlan, az ismertektől gyökeresen eltérő kommunikációs csatornák sajátosságait (Békés, 2011).

A hipnózis tudományos igényű kutatása Franz Anton Mesmer (1734–1815) animális magnetizmusként ismertté vált tanításaiból nőtt ki. Mesmer szerint az emberi testet érzékelhetetlen mágneses fluidum járja át. Az egészséges állapot akkor áll fenn, ha akadálymentes a fluidum áramlása a test minden részében. Betegség akkor lép fel, ha akadályok gátolják a szabad áramlást. Ezek elhárítása jelenti a gyógykezelést, amely történhet mágnesek segítségével, de mágnesek nélkül is. Utóbbi esetben a delejező testéből lép ki a mágneses hatás, és ez hat a betegre. XVI. Lajos 1784-ben neves tudósokat és orvosokat kért fel, hogy foglaljanak állást az animális magnetizmussal kapcsolatban, hogy valóban létezik-e a testet átjáró mágnesezhető fluidum, avagy sem. Tehát nem Mesmer gyógyító módszerét, annak hatékonyságát vizsgálták. A vizsgálat eredménye lesújtó volt. Kimutathatatlan, ezért nem létező a terápia alapját jelentő fluidum, a páciensek állapotának a javulása pedig csupán a képzeletük munkájának az eredménye. Mesmernek nem sikerült tudományként elfogadtatnia a gyógyító módszerét, azt kuruizálásnak minősítették a tudósok (Gyimesi, 2019).

Polányi írásaiban több alkalommal visszatért a Mesmer gyógy módjával kapcsolatos kálváriához mint a tudománytörténeti példatár egyik fontos eleméhez. Minden esetben példázatként vagy analógiaként használta, hogy rámutasson mennyire összetett probléma az áltudomány elhatárolása a tudománytól. Az elemzések során több fontos részlet is a felszínre került a tudomány működésével kapcsolatban. Ezekkel szembeállítva azonban búcsút kell mondani a tudományfejlődéssel kapcsolatos számos bevett, ám alaptalannak bizonyuló meggyőződésnek. Polányi vázlatosan áttekintette a hipnózis történetét a legkorábbi időktől, ugyanis meggyőződése volt, hogy a jelenség, amelyet a tudomány hipnózisként fogad el, a régmúlt embere számára is ismeretes volt. Azonban a tudomány félretolta ezeket a tapasztalatokat.

„Mesmer [...] megtört, eljárását megfosztották hitelétől, őt magát pedig szélhámosnak bélyegezték. Egy nemzedékkel később a hipnotizmus egy másik úttörőjét, Elliotsont, a londoni egyetem orvosprofesszorát az egyetemi hatóságok utasították, hogy hagyjon fel a hipnózissal kapcsolatos kísérleteivel, mire lemondott a katedrájáról. Körülbelül ugyanebben az időben Esdaile, az indiai kormány szolgálatában álló sebész legalább 300 nagyobb műtétet végzett hipnotikus érzéstelenítés-

sel, de az orvosi folyóiratok nem voltak hajlandók közölni beszámolóit ezekről az esetekről” (Polányi, 1992b, 144. old).

A fenti sorok azt példázzák, hogy a tudomány viszonya a tapasztalathoz jóval összetettebb, mint azt a mindennapokban gondolnánk. Szó sincs róla, hogy a tudományban az első cáfoló tapasztalat hatására elvetnének egy korábbi, alátámasztottnak vélt meggyőződést. S ez viszont is igaz. Tapasztalati bizonyítékok sora sem biztos, hogy elég egy jelenség vagy összefüggés elfogadásához. A tudomány ezek szerint nincs alárendelve a tapasztalatnak, de ez nem mond annak ellent, hogy a tapasztalat elengedhetetlen a tudományos kutatásban. A tapasztalatok inkább olyan nyomoknak tekinthetők, amelyek pl. egy elmélet elfogadása felé mutatnak. A felfedezés, az új megjelenése így túlmutat a tapasztalati tények körén. Mivel a tapasztalat kontrollja korántsem szigorú, ezért tudományos viták eredményeképpen dől csak el, hogy végül mit tekintenek cáfoló tapasztalatnak. A tudós, aki állítja felismerésének az igazságát, intellektuális erőit nem arra fogja fordítani, hogy megcáfolja az újonnan felállított elméletet, mint azt Karl Popper gondolta.

Polányi tudománytörténeti összefoglalója ezen a ponton kétfelé ágazik James Braid szerepét illetően. Az első változat 1949-ből:

„Braidet, egy manchesteri gyakorló orvost, aki valamivel korábban kezdett el a dologgal foglalkozni, mint Esadile, némileg kisebb ellenségességgel hallgatták, mert azzal kezdte, hogy Mesmer követőit támadta és megpróbálta lekicsinyelni a szuggesztió folyamatát. De még Braid művét is [...] figyelmen kívül hagyták és semmibe vették halála után még vagy húsz évig. Csak akkor fogadta el a tudományos közvélemény teljesen a hipnotizmust, amikor Charcot a párizsi Salpêtrière kórházban elkezdett hipnózissal foglalkozni, azaz majdnem egy évszázaddal az után, hogy Mesmert a laikus közvélemény éljenezte” (Polányi, 1992b, 144–145. old).

A hipnózis kutatásának történetében a beszámoló ezen változata alapján James Braid nem tekinthető kulcsfigurának abban az értelemben, hogy fordulatot hozott volna a hipnózis tudomány általi elfogadtatásában. Az 1975-ben született szövegben viszont már másként látja Braid tudománytörténeti jelentőségét.

„[E]gy évszázaddal Mesmer után – amikor Braid a hipnózis koncepciójával újrafogalmazta a mesmerizmust – lehetett azonosítani és fantasztikus tévedéseitől elkülöníteni Mesmer művének igazságtartalmát” (Polányi, 1992c, 252. old).

Az utóbbi idézet a *Mítoszok igazsága* című írásból származik. A mesmerizmus értékelésének a tudomány történetében bekövetkezett változását a mítoszokhoz fűződő viszonnal állítja párhuzamba Polányi. Káros magatartásnak ítéli ugyanis, amennyiben a mítoszokat a bennük előforduló tudománytalan állításokra hivatkozva tolnánk félre, elutasítva ezzel a bennük rejlő mély bölcsességet, az eredetmítoszok által közvetített szemléletet. Az archaikus szemlélet szembeállítás a kozmosz modern tudományos szemléletével olyan feszültséget jelenít meg, ami Polányi gondolkodásának egyik ösztönzője. Mesmer tanításában is együtt jelentek meg a téves, tudománytalan elemek a mély felismeréssel. Az elfogadáshoz azonban szükség volt a tanítás újrafogalmazására, amit Braid végzett el, és nyitotta meg az utat a hipnózis mint precízen leírható jelenség tudomásul vétele előtt, ami immár a tudományos kutatás egyik legitim területévé válhatott.

A hipnózis recepciójának története azt példázza, hogy a mély felismerés és a tévedés gyakran összekapcsolódva jelenik meg a tudomány történetében. Egy tanítás korai támogatói a nyilvánvaló tévedések ellenére fogadják el, bízva benne, hogy a jövőben sikerül újrafogalmazni az elméletet, amit követően mindaz, ami az elméletben igaz, immár megtisztítva várja a tudományos közvélemény jóváhagyását.

BEFEJEZÉS

Az ifjú Polányi pszichoanalízishez fűződő viszonyában beállt változás, illetve annak a vizsgálata fiatalkori élettörténeti események megértéséhez visz közelebb. Freud tanításának későbbi tartós elutasítása viszont Polányi tudomány szemléletének megértését mélyíti el. Miként a pszichoanalízis és az elfogadott tudomány tekintetében felmerült a demarkáció kérdése, hasonlóképpen merült fel a spiritizista tanok és a pszichológia, ennek részeként pedig a pszichoanalízis vonatkozásában is. A demarkációs folyamat dinamikus jellegére mutat rá a tudománytörténeti vizsgálat, ami felszínre hozza tudomány és tapasztalat jóval összetettebb viszonyát, mint amelyet a laikusok feltételeznének egy populáris tudománykép alapján.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] Bálint Á. (2008). A mezítlás óvodások. Polányi Laura kísérleti pedagógiája. *Thalassa* 19(3), 53–62.
- [2.] Békés V. (2008). A Polányi család és a pszichoanalízis kezdetei. In Erős F., Lénárd K. & Bókay A. (Eds.), *Typus Budapestiensis: Tanulmányok a pszichoanalízis budapesti iskolájának történetéről és hatásáról* (pp. 15–52). Thalassa Alapítvány.
- [3.] Békés V. (2011). A modern okkultizmus és az emberiség narcisztikus sérülései. *Imágó Budapest* 1[22](4), 55–70.
- [4.] Csunderlik P. (2017). *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története (1908–1919)*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- [5.] Gyimesi J. (2010). Határmunkálatok a pszichoanalízis történetében. In Kutrovács G., Láng B. & Zemlén G. (Eds.), *Határmunkálatok a tudományban* (pp. 21–33). L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest.
- [6.] Gyimesi J. (2011). *Pszichoanalízis és spiritizmus*. Typotex Kiadó, Budapest.
- [7.] Gyimesi J. (2019). *A szellemektől a tudattalanig: Tudomány, áltudomány, pszichoanalízis*. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest.
- [8.] Hall, J. A. (1992). Polányi és a pszichoanalízis. *Polanyiana* 2(3), 49–54.
- [9.] Hall, M. H. (1992). Beszélgetés Polányi Mihállyal. *Polanyiana* 2(3), 21–34.
- [10.] Koestler, A. (1996). *Nyílvessző a végtelenbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- [11.] Polányi C. (1986). Művészet és pszichoanalízis. In Vezér E. (Ed.), *Írástudó nemzedékek: A Polányi család története dokumentumokban* (pp. 43–45). MTA Filozófiai Intézet – Lukács Archívum, Budapest.
- [12.] Polányi L. (1986). Világi erkölcsitanítás. In Vezér E. (Ed.), *Írástudó nemzedékek: A Polányi család története dokumentumokban* (pp. 60–63). MTA Filozófiai Intézet – Lukács Archívum, Budapest.
- [13.] Polányi M. (1992a). Logika és pszichológia. In Nagy E. & Újlaki G. (Eds.), *Polányi Mihály filozófiai írásai I.* (pp. 112–154). Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- [14.] Polányi M. (1992b). A tudományos meggyőződések természete. In Nagy E. & Újlaki G. (Eds.), *Polányi Mihály filozófiai írásai II.* (pp. 139–160). Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

- [15.] Polányi M. (1992c). A mítoszok igazsága. In Nagy E. & Újlaki G. (Eds.), *Polányi Mihály filozófiai írásai II.* (pp. 234–254). Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- [16.] Polányi M. (1994). *Személyes tudás: Úton egy posztkritikai filozófiához.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- [17.] Scott, W. T. & Moleski, M. X. (2005). *Michael Polanyi: Scientist and Philosopher.* Oxford University Press, Oxford.
- [18.] Szapor J. (2017). *A világhírű Polányiak: Egy elfelejtett család regényes története.* Aura Kiadó, Budapest.
- [19.] Szívós M. (2006). *Koestler Arthur: Tanulmányok és esszék.* Typotex Kiadó, Budapest.
- [20.] Tóth Á. (1917). Kaffka Margit új regényeiről. *Nyugat* 22. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00234/07052.htm>
- [21.] Vezér E. (1986). A Polányi család. In Vezér E. (Ed.), *Írástudó nemzedékek: A Polányi család története dokumentumokban* (pp. 5–25). MTA Filozófiai Intézet – Lukács Archivum, Budapest.